

پروتکل‌های نیم‌بند و تهدید گسترش تسلیحات بیولوژیک

پروتکل ژنو اولین استفاده از تسلیحات بیولوژیک را ممنوع کرده اما در مورد تهیه این نوع از تسلیحات، سکوت اختیار کرده است. این خلأ قانونی به هریک از کشورهای عضو اجازه می‌دهد خود را برای مقابله به مثل در برابر دولتی که با تسلیحات شیمیایی یا بیولوژیک اقدام به حمله می‌کند، آماده سازد.

در این میان، مفهوم مقابله به مثل بسیار مورد مناقشه است. ظاهراً این ادعا به معنای اجازه استفاده محدود یا متقارن از تسلیحات ممنوعه است؛ در صورتی که قرار باشد دشمن را به استفاده نکردن از آن، متقاعد کند. آیا این مقابله به مثل می‌تواند علیه مردم غیرنظامی باشد؟ اگر مردم یک کشور مورد حمله قرار گیرند، آیا این مجوز وجود دارد که علیه مردم کشور دشمن مقابله به مثل کرد؟

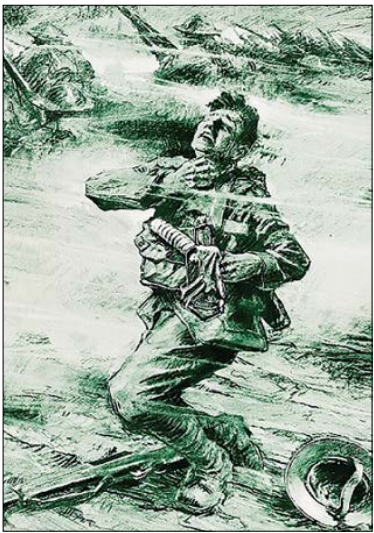
استفاده از تسلیحات شیمیایی در جنگ اول جهانی

نقاشی نمادین از کور شدن سربازان بر اثر حمله گاز خردل در جنگ جهانی اول؛ اثر: جان سینگر سارجنت

به این ترتیب، حد فاصل میان استفاده دفاعی و تهاجمی به‌راحتی قابل حذف است. از آنجا که میزان ظرفیت یک دشمن احتمالاً ناشناخته است، به همین دلیل بالا بردن ظرفیت خود برای مقابله با حمله غافلگیرکننده، عاقلانه به نظر می‌رسد؛ البته به این شرط که ماسک‌ها، لباس‌ها و داروهای دشمن به‌عنوان خطوط دفاعی فنی، این طرح را با شکست مواجه کند.

بیشتر کشورهای عضو پروتکل ژنو اعلان کردند اگر اولین طرفی باشند که مورد حمله تسلیحات شیمیایی یا بیولوژیک قرار گیرند، به معاهده پایبند باقی نمی‌مانند. بنابراین به‌منظور انجام اقدامات تدافعی، حق حمله متقابل را برای خود به رسمیت شناختند. همچنین این کشورها تأکید کردند چنانچه نیروهای متحد کشور دشمن -و نه فقط خود دشمن- به آنها حمله کنند، حق حمله متقابل را خواهند داشت. بنابراین چنین شروطی باعث شد کشورها به بهانه دفاع از خود بسیاری از ممانعت‌ها را نادیده بگیرند.

نقاشی استفاده از تسلیحات شیمیایی در جنگ جهانی اول

در عرصه تسلیحات شیمیایی، ساخت یک زرادخانه مجهز می‌تواند از حمله ابتدایی دشمن بازدارندگی کند. برخی مدارک موجود نشان می‌دهد این ماجرا دقیقاً در جنگ جهانی دوم رخ داد؛ زمانی که انگلیسی‌ها و آمریکایی‌ها، آلمان‌ها را به حمله متقابل شیمیایی در هر جبهه احتمالی، تهدید کردند.

در مورد تسلیحات بیولوژیک، هیچ دولتی تاکنون به‌صورت آشکار ظرفیت تقابلی خود را آشکار نکرده‌است. وجود برنامه‌های تسلیحات بیولوژیک عموماً مخفی بوده و دشواری‌های فنی آنها بسیار جدی‌تر از تسلیحات شیمیایی است. شک و گمانه‌زنی نقش مهمی را در توجه برنامه‌های دفاعی ایفا می‌کند که به‌زودی به توان تهاجمی تبدیل می‌شوند سپس به‌صورت محرمانه به مزیتی برای حمله پیش‌دستانه تبدیل می‌شود. تهدید تسلیحات بیولوژیک دشمن، همواره به تولید و گسترش برنامه‌های بزرگ‌تر منتهی می‌شود.

نگاهی به تسلیحات شیمیایی و پروتکل‌های بی‌خاصیت

فناوری‌های زیستی در مسیر جنگ و نیستی

تسلیحات شیمیایی گاز خردل ارتش آمریکا

خمپاره‌های ۱۵۵ میلی‌متری گاز خردل ارتش آمریکا در مرکز ذخیره‌سازی سلاح‌های شیمیایی پوینتو در ایالت کلرادو

تجربه هولناک جنگ جهانی اول هم مانع پایان کاربرد تسلیحات شیمیایی نشد

پس از جنگ جهانی اول، تسلیحات شیمیایی عمومی در میان هولناک‌ترین ابزارهای موجود در میدان رزم بودند. شاعر انگلیسی ویلفرد اوون (Wilfred Owen) این ترس در میدان رزم را به‌خوبی توصیف می‌کند و می‌نویسد: هنگامی که سربازان «در حال غرق شدن در دریای زرد رنگ» گاز کلر، دست و پا می‌زدند، کپنه سربازان جنگ‌آزموده و خانواده‌های ایشان و نیز سیاستمداران با تمام وجود این ترس را احساس کردند.

در ادامه، معاهده ۱۹۲۲ واشنگتن (Washington Naval Treaty) استفاده از سموم یا دیگر گازهای خفه‌کننده و تمام دیگر مایعات، مواد یا تجهیزات مشابه دیگر را ممنوع کرد. هرچند مجلس سنای آمریکا با این معاهده موافقت کرد اما معاهده ۱۹۲۲ عملیاتی نشد، زیرا فرانسه با مفاد آن در ارتباط با جنگ زیردریایی، مخالفت کرد. با این حال، مفاد معاهده واشنگتن مبنایی قرار گرفت برای پروتکل ۱۹۲۵ ژنو (Geneva Protocol). این معاهده که در ۱۷ ژوئن ۱۹۲۵ امضا شد در ۸ فوریه ۱۹۲۸ اجرایی شد و اکنون ۱۳۲ کشور از جمله تمام کشورهای بزرگ جهان، عضو آن هستند. پروتکل ژنو استفاده از تسلیحات شیمیایی را ممنوع می‌کند و این ممنوعیت را به «استفاده از روش‌های باکتریولوژیک در جنگ» توسعه می‌بخشد.

کور شدن سربازان توسط گاز سمی در جنگ جهانی اول / ۱۹۱۸م

آمریکا پروتکل ژنو را امضا کرد، اما نتوانست آن را تصویب کند. در دهه ۱۹۲۰، رهبری انزواطلب سنا و صنایع شیمیایی آمریکایی توانستند جبهه اپوزیسیون موفقی را در برابر این پروتکل ایجاد کنند. سنا هیچ اقدامی را برای

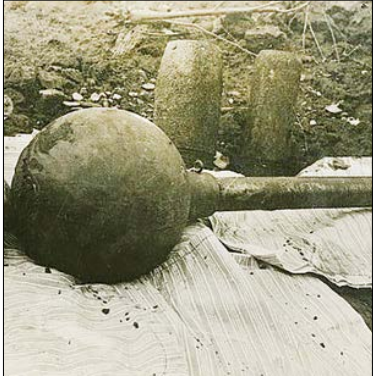

صلح بین‌المللی در لاهه توافق کردند تا از موشک‌ها و تجهیزاتی که باعث خفگی یا انتشار گازهای زیان‌آور می‌شوند، استفاده نکنند.

معاهده ۱۹۰۷ لاهه، که به امضای فرانسه، آلمان، انگلستان و بیشتر دیگر قدرت‌های اروپایی رسید، ممانعت‌های پیشینی را تقویت کرد. (Hague Conventions of 1899 and 1907)

این ممنوعیت و محدودیت‌های ساده، هیچ‌یک ضمانت اجرایی مستحکم نداشت، از این‌رو کاملاً بی‌فایده بود. در جنگ جهانی اول، هر دو طرف، استفاده زیادی از تسلیحات شیمیایی کردند؛ از جمله گاز کلورین، فوسژن، خردل، گاز اشک‌آور و دیگر موارد شیمیایی.

تسلیحات شیمیایی انگلیسی

تصویر یک بمب شیمیایی انگلیسی در جنگ جهانی اول

در اولین استفاده گسترده از گاز، در بلژیک به سال ۱۹۱۵، گاز کلر از سوی نیروهای آلمانی با استفاده از هزاران سیلندر آزاد شد که باد آن را در میدان رزم نیروهای متحد پراکنده ساخت. نیروهای حاضر در میدان که اغلب فرانسوی بودند، به‌دلیل فقدان یک سامانه دفاعی مناسب و غافلگیر شدن، به‌طور کامل مضطرب شدند. نیروهای آلمانی ظاهراً انتظار چنین پیروزی را نداشتند. به همین خاطر نتوانستند از فرصت پیش آمده موقتی بهره برده و نیروهای متحد نیز به سرعت دست به اقدامی مشابه زدند.

یکی از وجوه مهم تسلیحات شیمیایی که از ارزش آنها در میدان رزم می‌کاست این بود که امکان ایجاد خطوط دفاعی انفرادی به‌راحتی وجود داشت. با پیشرفت جنگ، ماسک‌های بسیار مؤثر و لباس‌های مناسبی طراحی و تولید شد و نیروها چگونگی استفاده از آنها و زمان به خدمت گرفتن آنها را فراگرفتند.

هر چند ادوات حفاظتی و آموزشی مانع ایفای نقش جدی گازها در جنگ شدند، با این حال تسلیحات شیمیایی در موارد بسیاری، خسارات سنگینی را بر افراد فاقد آمادگی لازم تحمیل کرد.

کاربرد تسلیحات شیمیایی که در سده گذشته به‌خصوص در جریان جنگ اول جهانی به اوج رسید، دولت‌ها را بر آن داشت تا پروتکل‌هایی را برای ممنوعیت کاربرد این نوع تجهیزات وضع کنند. این در حالی است که مفاهیمی مانند مقابله به مثل و فرایند تهاجمی شدن تسلیحات بیولوژیکی این تلاش‌ها را به چالش می‌کشد.

۲۰۰۰ سال پیش، نویسنده رومی به‌نام والریوس ماکسیموس (Valerius Maximus) چنین نوشت: «جنگ با سلاح و نه سم، به راه می‌افتد». از آن زمان به بعد رایج‌ترین استثناء، «آلوده‌کردن چاه‌های آب دشمن یا لاشه حیوانات» یا «رها کردن بقایای قربانیان طاعون در ورودی شهرها» بود؛ همانند آنچه هنگام تسخیر فتودوسیا Feodosia = (شهری در شبه‌جزیره کریمه و در قلمرو امپراتوری روم) به سال ۱۳۴۶ میلادی رخ داد. در نمونه بدنام‌تر و مدرن‌تر این شیوه، در سال ۱۷۶۳ ارتش انگلستان از چند پتوی آلوده برای آغاز شیوع آبله در قبایل سرخپوست آمریکا استفاده کرد.

جنگ جهانی اول، سموم و میکروارگانیزم‌ها

گشایش پای سموم به درگیری‌های نظامی

در سال‌های منتهی به تاریخ معاصر جهان، «سم» و «بیماری مسری» ظاهراً از یکدیگر قابل تمیز نبودند، تا زمانی که نظریه جرم‌دار بودن بیماری در پایان قرن نوزدهم مطرح شده و به اثبات رسید. برخلاف برنامه‌های تحت حمایت دولتی، جوامع پیشاصنعتی فقط در استفاده فریبنده و دوره‌ای از سم به دست ارتش‌های خود، کامیاب بودند.

در قرن نوزدهم، پژوهشگران مطالعه بیماری‌زایی میکروارگانیزم‌ها و سموم را آغاز کردند، همچون سم بوتولینوم (Botulinum toxin) (یک ماده بسیار سمی که باکتری‌ها تولید می‌کنند). آنها ابتدا و تنها در نظر داشتند تا از شیوع بیماری جلوگیری و آلودگی را درمان کنند.

ممنوعیت تسلیحات شیمیایی

در سال ۱۸۷۴ استفاده از میکروبیولوژی (Microbiology) برای اهداف نظامی به‌ندرت به ذهن کسی خطور کرده بود تا این‌که دولت‌های حاضر در کنفرانس بروکسل (The Brussels International Declaration) برای تعیین قوانین و رسوم جنگ، توافق کردند استفاده از سم یا تسلیحات سمی را در جنگ ممنوع کنند. با این حال هوشیاری و آگاهی نسبت به اهمیت روزافزون علم و صنعت شیمی باعث بروز نگرانی‌هایی در باب نوع کاملاً جدیدی از تسلیحات می‌شد؛ «ابزارهای سمی».

در سال ۱۸۹۹، نمایندگان اروپایی در اولین کنفرانس